

ĐỒNG CHÍ CHÂU VĂN LIÊM VỚI PHONG TRÀO CÁCH MẠNG Ở LONG XUYÊN

TS. NGUYỄN THỊ MAI

Viện Lịch sử Đảng, Học viện Chính trị quốc gia Hồ Chí Minh

TRƯƠNG KHÁNH NGỌC

Trung tâm Bồi dưỡng chính trị huyện Mai Châu, tỉnh Hòa Bình

Tượng Châu Văn Liêm trong khuôn viên trường Tiểu học mang tên ông tại thành phố Long Xuyên

Đồng chí Châu Văn Liêm là một trong những hạt nhân ưu tú của lớp thanh niên tích cực tham gia phong trào cách mạng chống thực dân Pháp xâm lược theo con đường cách mạng vô sản mà Nguyễn Ái Quốc đã lựa chọn. Đồng chí tham gia hoạt động cách mạng ở một số tỉnh, thành của Nam Bộ, đóng góp vào sự phát triển phong trào cách mạng chống thực dân Pháp của nhân dân miền Tây Nam Bộ nói chung và ở Long Xuyên nói riêng.

1. Cùng giáo chức, học sinh Long Xuyên đấu tranh chống thực dân Pháp

Đồng chí Châu Văn Liêm hay còn gọi là Châu Văn Việt sinh ngày 29/6/1902, tại xóm Rạch Tra, xã Thới Thạnh, huyện Ô Môn, tỉnh Cần Thơ (nay là thành phố Cần Thơ). Ngay từ nhỏ, Châu Văn Liêm đã được cha dạy chữ Hán và lối sống lấy “nhân, nghĩa, lễ, trí, tín” làm đầu¹. Năm 1922, Châu Văn Liêm vào học trường Sư phạm Hậu bổ Sài Gòn. Qua một người thầy là đảng viên Đảng Cộng sản Pháp, Châu Văn Liêm có điều kiện tiếp xúc với sách báo tiến bộ và những người yêu nước. Ý thức đấu tranh chống thực dân Pháp trong Châu Văn Liêm cứ thế lớn dần. Năm 1924, tại trường Sư phạm Hậu bổ Sài Gòn, Châu Văn Liêm tham gia phong trào đấu tranh của sinh viên chống lại những luật lệ thi cử bất công của Nha học chính Nam Kỳ buộc sinh viên không

tốt nghiệp làm phụ giáo, chỉ được dạy ở trường làng, trong khi đó người Pháp được làm giáo viên chính ngạch. Trước tình thần đấu tranh đó, Nha học chính Nam Kỳ buộc phải điều chỉnh, bảo đảm công bằng giữa học sinh Việt và Pháp, theo đó nếu thi rớt vẫn được vào ngạch giáo viên chính, chỉ khác với người đỗ về nơi dạy và tiền lương².

Cuối năm 1924, sau khi tốt nghiệp trường Sư phạm Hậu bổ Sài Gòn, Châu Văn Liêm về dạy lớp nhất trường nữ Long Xuyên. Tại đây, Châu Văn Liêm thuê nhà ở đường Ngang (Cái Sơn), sống giản dị, gần gũi, nhanh chóng hòa nhập với mọi người.

Thông qua Hội tương tế giáo chức Long Xuyên, Châu Văn Liêm tích cực tuyên truyền, đấu tranh chống lại lễ lối và phương pháp dạy học chỉ tập trung đào tạo đội ngũ phục vụ bộ máy cai trị của thực dân Pháp. Nhiều lần, trực tiếp

hoặc gián tiếp, Châu Văn Liêm chống lại Đốc học người Pháp phụ trách Sở Giáo dục và thanh tra các trường về nội dung giảng dạy, thi cử³.

Trong lúc giảng bài, thầy giáo Châu Văn Liêm thường đi sâu vào những vấn đề lịch sử dân tộc, khơi gợi tinh thần yêu nước để học sinh tự suy nghĩ rồi trình bày trước lớp, đồng thời luôn khuyến khích, động viên học trò học tập tốt để bày tỏ lòng biết ơn đối với đảng sinh thành và coi đây là một trách nhiệm vinh quang của tuổi trẻ. Thầy truyền lửa cho thế hệ thanh niên và quần chúng tinh thần yêu nước một cách tế nhị và khôn khéo bằng cách lồng vào nội dung giảng dạy do thực dân Pháp ấn định những tri thức mới, những tư tưởng tiến bộ cách mạng, hay đọc cho học trò nghe những bài thơ kêu gọi lòng yêu nước, ý chí quật cường của nam nhi, hoặc tố cáo tội ác của thực dân Pháp.

Đầu năm 1926, thực dân Pháp chuyển Châu Văn Liêm về Chợ Thủ (Chợ Mới), một hình thức kỷ luật đối với giáo viên mà chúng cho là có tinh thần chống Pháp. Tuy ở Long Xuyên chỉ một thời gian ngắn nhưng Châu Văn Liêm đã gặp gỡ, kết nối với nhiều người cùng chí hướng như thầy giáo Nguyễn Văn Cái, Nguyễn Văn Hưng, cô giáo Trần Thị Đô⁴... và trở thành những hạt nhân cơ sở cho tổ chức về sau. Những hoạt động của Châu Văn Liêm ở Long Xuyên đã làm cho bọn cầm quyền phải lo sợ.

2. Bí thư Tỉnh bộ Hội Việt Nam Cách mạng Thanh niên Long Xuyên

Trong những năm 1925-1926, ảnh hưởng của phong trào đấu tranh đòi thả Nguyễn An Ninh, ân xá Phan Bội Châu, để tang cụ Phan Chu Trinh đã tác động tới tinh thần yêu nước, ý chí đấu tranh của học sinh, thanh niên Long Xuyên. Trong đó, một số học sinh quê ở Long Xuyên như Nguyễn Văn Cung (Lấp Vò), Trần Văn Thạnh, Ung Văn Khiêm (Chợ Mới) tham gia bãi khóa đòi để tang cụ Phan Châu Trinh ở trường

Trung học Cần Thơ bị đuổi học, trở về quê đã tìm đến Châu Văn Liêm, từ đó tạo ra mối quan hệ rộng rãi với trí thức trong vùng. Trong xu thế các hoạt động cách mạng diễn ra ngày càng sôi nổi, thanh niên yêu nước vùng Long Xuyên, Cần Thơ, Sa Đéc cùng tìm đến nhau, hình thành một tổ chức bí mật mà hạt nhân kết nối là Châu Văn Liêm.

Sau khi lên Sài Gòn dự lễ tang cụ Phan Châu Trinh, Châu Văn Liêm có cơ hội được tiếp xúc với một số tài liệu, sách, báo mang tư tưởng cách mạng theo chủ nghĩa Mác - Lênin. Qua báo *Chuông rè* (từ số 53, ra ngày 29/3/1926 đến số 60, ra ngày 26/4/1926), Châu Văn Liêm đã được đọc toàn văn tác phẩm *Tuyên ngôn của Đảng Cộng sản* của C. Mác và Ph. Ăngghen.

Tháng 3/1926, sau khi lên Sài Gòn dự lễ tang cụ Phan Chu Trinh trở về, Châu Văn Liêm họp bàn với giáo chức yêu nước Long Xuyên chuẩn bị tổ chức ngay lễ truy điệu cụ Phan tại sân bóng Mỹ Luông (Long Xuyên). Tại buổi lễ, Châu Văn Liêm đã đứng ra diễn thuyết, biến buổi lễ truy điệu cụ Phan thành cuộc biểu dương ý chí của ba làng Mỹ Luông, Long Điền, Long Kiến. Cuộc tập hợp lực lượng đấu tranh đầu tiên có quy mô lớn ở Long Xuyên đã làm cho bọn cầm quyền ở đây lo sợ. Chúng ráo riết theo dõi Châu Văn Liêm. Giữa năm 1926, Châu Văn Liêm đề xướng và tập hợp được nhiều giáo viên, học sinh vào Hội giáo viên, học sinh yêu nước ở Long Xuyên, nhằm bênh vực quyền lợi của giáo chức và học sinh, tập hợp những giáo viên yêu nước tham gia chống thực dân Pháp⁵.

Tháng 9/1926, tại chùa Minh Sư - Nam Nhã Đường (Bình Thủy, Cần Thơ), Châu Văn Liêm cùng bạn bè tiến hành một cuộc họp bí mật, lập ra tổ chức mang tên Việt Nam phục quốc Đảng, bao gồm thanh niên yêu nước ở hai tỉnh Long Xuyên và Cần Thơ⁶.

Giữa năm 1927, Châu Văn Liêm được Nguyễn Ngọc Ba, một cán bộ của Kỳ bộ Hội Việt Nam Cách mạng Thanh niên

Nam Kỳ tuyên truyền đường lối cách mạng của Hội với những nội dung cơ bản trong cuốn sách *Đường cách mệnh*. Những tư tưởng cách mạng triệt để đó đã giúp cho Châu Văn Liêm có những chuyển biến về nhận thức và hành động. Không lâu sau đó, Châu Văn Liêm được đồng chí Nguyễn Ngọc Ba kết nạp vào Hội Việt Nam Cách mạng Thanh niên tại Tấn Đức, Tấn Mỹ, Chợ Mới (nay thuộc tỉnh An Giang). Đây là bước ngoặt lớn trong cuộc đời hoạt động của đồng chí Châu Văn Liêm⁷.

Cuối năm 1927, Châu Văn Liêm kết nạp Bùi Trung Phẩm và Lâm Văn Cận thành lập Chi bộ Việt Nam Cách mạng Thanh niên đầu tiên của tỉnh Long Xuyên tại làng Long Điền (Chợ Mới), Châu Văn Liêm được cử làm Bí thư chi bộ Long Xuyên - Châu Đốc⁸. Chợ Mới trở thành "cái nôi cách mạng" của cả vùng Long Xuyên, Châu Đốc.

Đầu năm 1928, nhóm thanh niên đi học ở Quảng Châu trở về nước, Nguyễn Văn Cung, Trần Văn Thạnh, Nguyễn Văn Tây được phân công trở lại Long Xuyên hoạt động cùng các đồng chí ở địa phương xây dựng và phát triển tổ chức. Tháng 02/1928, Tỉnh bộ Hội Việt Nam Cách mạng Thanh niên Long Xuyên được thành lập do Châu Văn Liêm làm Bí thư, các đồng chí Nguyễn Văn Cung, Trần Văn Thạnh, Nguyễn Văn Tây làm Ủy viên. Tỉnh bộ lấy tiệm may Mỹ Quang (nay là số nhà 16, đường Phạm Hồng Thái, thành phố Long Xuyên, tỉnh An Giang) làm cơ quan liên lạc hợp pháp⁹. Sự ra đời của tỉnh bộ Hội Việt Nam Cách mạng Thanh niên Long Xuyên đánh dấu bước ngoặt quan trọng trên con đường đấu tranh cách mạng của nhân dân Long Xuyên theo con đường cách mạng vô sản mà Nguyễn Ái Quốc đã lựa chọn. Tỉnh bộ đã tiến hành mở các lớp huấn luyện chính trị ở tỉnh lỵ Long Xuyên, Chợ Mới, nhằm bồi dưỡng cho cán bộ cách mạng những hiểu biết cơ bản về chủ nghĩa Mác - Lênin và đường lối cách mạng của Hội Việt Nam Cách mạng Thanh niên theo nội dung

cuốn sách *Đường cách mệnh*. Để bảo đảm bí mật, sách được truyền bá dưới hình thức một cuốn kinh Phật, có tựa đề *Đạo Nam kinh*. Cuối năm 1928, các chi bộ và tiểu tổ Hội Thanh niên phát triển dọc theo tuyến giao thông chính, nơi tập trung đông dân cư như vùng Chợ Mới, Lấp Vò.

Giữa năm 1928, chi hội Thanh niên Long Xuyên - Lấp Vò vận động Hội Tương tế giáo chức Long Xuyên đấu tranh với chính quyền thực dân đòi quyền bình đẳng, đòi đưa Châu Văn Liêm trở lại tỉnh lỵ. Cuộc đấu tranh diễn ra sôi nổi với nhiều hình thức như: làm kiến nghị, sáng tác thơ ca, hò vè, vẽ tranh đả kích tên đốc học người Pháp và bọn nịnh Tây. Cuộc đấu tranh giành thắng lợi, buộc thực dân Pháp phải đồng ý để Châu Văn Liêm trở về Long Xuyên. Tuy nhiên, lo sợ trước uy tín của Châu Văn Liêm, cuối năm 1928, thực dân Pháp chuyển ông qua Sa Đéc (Đồng Tháp). Tại đây, Châu Văn Liêm tiếp tục lãnh đạo phong trào cách mạng ở Long Xuyên. Tháng 02/1929, Châu Văn Liêm rút về Kỳ bộ Nam Kỳ Hội Việt Nam Cách mạng Thanh niên¹⁰.

Tháng 3/1929, đồng chí Châu Văn Liêm được cử đi dự Đại hội lần thứ nhất Hội Việt Nam Cách mạng Thanh niên.

Tháng 9/1929, tại quận Ô Môn, Cần Thơ, Hội nghị thành lập Đặc ủy An Nam Cộng sản Đảng Hậu Giang được tổ chức do đồng chí Châu Văn Liêm chủ trì. Hội nghị bầu Ban Chấp hành Đặc ủy đầu tiên do đồng chí Ung Văn Khiêm làm Bí thư. Đặc ủy An Nam Cộng sản Đảng thành lập có ý nghĩa lịch sử quan trọng trong xây dựng và phát triển tổ chức đảng và phong trào cách mạng vùng Hậu Giang, trong đó có Long Xuyên.

3. Tuyên truyền, giáo dục lối sống, nếp sống mới, xây dựng khối đoàn kết

Xác định đoàn kết tạo nên sức mạnh, đồng chí Châu Văn Liêm tập hợp nhiều bà con nông dân, tiểu thương, thợ thủ công... tham gia các tổ chức Tương tế ái hữu. Dưới sự chỉ đạo trực tiếp của đồng chí

Châu Văn Liêm, nhiều tổ chức hoạt động công khai, tập hợp đông đảo quần chúng được hình thành tại Long Xuyên như Hội Nông dân, Hội Thợ mộc, Hội Thợ dệt, Nghiệp đoàn Thợ bạc, Hội Thể thao Mỹ Luông - Long Xuyên...¹¹, trong đó đầu mối liên lạc là tiệm may Mỹ Quang. Qua các tổ chức này, Châu Văn Liêm đoàn kết đồng bào, nhân dân đấu tranh chống lại mọi âm mưu, thủ đoạn của thực dân Pháp, đồng thời phát hiện những nhân tố tích cực, giác ngộ họ và kết nạp họ vào Hội Việt Nam Cách mạng Thanh niên.

Trong những năm 1926-1927, ở vùng Chợ Thù (Long Xuyên), xuất hiện đội bóng làng Mỹ Luông, do một tên cò Tây làm chủ hội. Hắn thường xuyên xúi giục đội bóng của mình gây gỗ, đánh nhau với đội bạn nhằm chia rẽ, gây mất đoàn kết giữa làng này với làng khác, nhất là giữa hai làng Mỹ Luông và Long Điền. Nắm được tình hình, Châu Văn Liêm tìm gặp anh em trong đội, vạch trần âm mưu của thực dân Pháp, khuyến cầu thủ hai xã hợp thành một đội mang tên: Đội banh Mỹ Long¹².

Với lối sống giản dị, hòa đồng với mọi người, khi ở Long Xuyên hay Chợ Thù (Chợ Mới), ngoài những buổi lên lớp ở trường, thầy Nhứt Liêm - tên gọi thân thương mà người dân địa phương đặt cho Châu Văn Liêm còn mở lớp học chống mù chữ cho người nghèo, tuyên truyền giáo dục tri thức khoa học cho bà con nông dân ở địa phương, vận động quần chúng chống lại những luật lệ bất công của địa chủ, quan lại và kêu gọi tinh thần yêu nước. Khi trong vùng có dịch tả, nhiều gia đình không lo chữa trị mà chỉ cúng bái, dẫn đến tiền mất tật mang, đồng chí Châu Văn Liêm đã đến từng nhà thăm hỏi người bệnh, tặng họ thuốc men, khuyến họ giữ gìn vệ sinh, phòng bệnh...¹³, giáo dục, xây dựng nếp sống mới, bài trừ mê tín dị đoan.

Ngoài ra, thầy Nhứt Liêm còn tích cực tuyên truyền người dân dùng hàng nội, chống tệ "sùng bái" hàng ngoại. Châu Văn Liêm vẽ tranh châm biếm, viết khẩu hiệu "xài đồ ngoại như đá dằn đầu" cho các em nhỏ dán lên tường, ngoài cổng nhà những kẻ quyền thế quen sống xa hoa, kiêu kỳ. Trong công tác vận động quần chúng, Châu Văn Liêm đặc biệt chú ý tới thanh niên, gửi gắm niềm tin vào thế hệ rường cột nước nhà.

Những hoạt động của đồng chí Châu Văn Liêm ở Long Xuyên đã khơi dậy tinh thần yêu nước, ý chí đấu tranh giải phóng dân tộc của người dân nơi đây. Trên nền tảng đó, học sinh, trí thức Long Xuyên tích cực tham gia cách mạng theo con đường mà Nguyễn Ái Quốc - Hồ Chí Minh đã lựa chọn. Ở Tây Nam Bộ, Đảng bộ Long Xuyên - Châu Đốc là một trong những đảng bộ ra đời sớm nhất và đồng chí Châu Văn Liêm được coi là "hạt giống đỏ" của phong trào cách mạng ở Long Xuyên trong những năm 1924-1930. Những việc làm của đồng chí Châu Văn Liêm trong việc tuyên truyền, giáo dục xây dựng nếp sống mới, khuyến khích dùng hàng nội, xây dựng sự đoàn kết trong nhân dân cho đến nay vẫn mang ý nghĩa thiết thực trong xây dựng đời sống văn hóa mới, nông thôn mới ở Long Xuyên nói riêng và cả nước nói chung. ♦

1, 8, 12, 13. Xem Vũ Lân, Phương Hạnh: *Châu Văn Liêm - Cuộc đời và sự nghiệp*, Nxb. Chính trị quốc gia, Tỉnh ủy Cần Thơ - Tỉnh ủy Sóc Trăng, 1995, tr. 16, 23, 57, 21.

2, 3, 4, 9, 10. Xem Ban Chấp hành Đảng bộ thành phố Long Xuyên: *Lịch sử Đảng bộ thành phố Long Xuyên (1927-2010)*, Nxb. Chính trị quốc gia Sự thật, Hà Nội, 2014, tr. 56-57, tr. 57, 58, 60, 63.

5, 11. Phạm Thị Phương Hạnh: "Châu Văn Liêm với An Nam Cộng sản Đảng", bài in trong *Kỷ yếu Hội thảo Vai trò lịch sử và ảnh hưởng của chỉ bộ Đảng đầu tiên đối với phong trào cách mạng ở Cần Thơ và trong vùng*, Thành ủy Cần Thơ, 2009, tr. 29, 31.

6, 7. Phạm Thị Phương Hạnh: "Châu Văn Liêm với An Nam Cộng sản Đảng", *Tlđđ*, tr. 30.